

Salongen i Lundströmska gården är inredd med ljusa gardiner och blommor i fönstren - en för tiden modern inredning, möjligen inspirerad av Karin Larsson. På golvet ligger vävda ripsmattor, precis som i Lilla Hyttnäs. Stolar, soffor och emmar i nyrokoko från sent 1800-tal.

Borgarhem där tiden har stannat

På Stora gatan i Sigtuna ligger Lundströmska gården, ett välbevarat borgarhem från sent 1800-tal med tillhörande godtköpshandel – ett smultronställe för alla som är nyfikna på vardagslivet kring förra sekelskiftet.

TEXT MALIN HEFVELIN | FOTO LINDA ROMPPALA

Tapeterna i förmaket är original från förra sekelskiftet, som hittades i snickarboden och sattes upp vid renoveringen på 1970-talet. Här står schäslonger och Lindome-stolar från sent 1800-tal klädda med röd plysch.

Johanns linneskåp vittnar om den ordningsamma husmodern: dukar, lakan, handdukar och servetter är alla prydligt märkta med monogrammet JL.

Det finns otaliga vackra slotts- och herrgårdsmiljöer bevarade från förr. Däremot hör det till ovanligheterna att gamla borgarhem har förblivit oförändrade och är öppna för allmänheten. Ett av dem som ändå finns kvar är Lundströmska gården på Stora gatan 39 i Sigtuna. Maria Ek är intendent på Sigtuna museum och välkomnar oss på förstutrappen. Vi tar av oss i strumplästen och kliver på genom den inglasade verandan – där trasmattorna ligger omlott – och vidare in i hallen och salongen.

Det är okänt när huset byggdes, men gården nämns första gången i skrift på 1600-talet. På bilder från en renovering som gjordes på 1970-talet syns timmerstommen som finns bakom dagens stående träpanel. På 1600-talet såg många hus längs Stora gatan i Sigtuna ut så, det var först

Intendent Maria Ek.

senare som fasaderna putsades eller försågs med träpanel.

I dag är Lundströmska gården öppen för bokade besök. – Hit kommer besökare framför allt för att de vill känna stämningen, och för att ta bilder till sina instagramkonton, berättar Maria Ek.

För vackra bilder är det lätt att ta här. De inbjudande rummen är hemtrevligt inredda med tidstypiska möbler och tapeter från slutet av 1800-talet.

Maria får dock sällan frågor om möbler och inredning. Besökare vill snarare veta mer om de som bott här, och hon berättar mer än gärna, för det är väl dokumenterat. Familjen Lundström som givit namn åt gården flyttade in 1873. Då var gården redan över 200 år gammal.

MÅNGSYSSLARPAET CARL-AUGUST OCH Johanna tillhörde borgarna i staden. Men

Fasaden mot trädgården som också är gårdens huvudentré. Dasset stod längst till vänster.

trots att de hade en god position i samhället fick de arbeta hårt och spara för att klara sig. Sigtuna var en fattig stad och villkoren var tuffa för nästan alla. Carl-August var både handelsman och bondadvokat, och Johanna skötte hushållet och hade registrerat sockerbagerihantering. Paret experimenterade även med att odla råg i trädgården. Men framför allt, intill köket hade paret också en ”godtköpshandel”. →

BEVARAT SEKELSKIFTE

Här bodde: Carl-August och Johanna Lundström med sonen Vilhelm 1873–1940.

Var: Sigtuna i Uppland.

Huset: Timrad stomme med fasad av träpanel samt tegeltak.

Byggår: 1600-tal.

Boyta: Ca 90 kvm, 4 rum plus kök och butik.

Mer info: Gården är öppet för bokade visningar. Läs mer och boka på www.sigtuna.se

Från salongen ser man in i nästa sällskapsrum, det så kallade förmaket.

Carl-August och Johanna sov i en gustaviansk utdragssoffa i köket. Tapeten är en reproduktion som sattes upp på 1970-talet vid en helrenovering. Dörren leder in till butiken.

Kring spisen i köket trängs kärl av koppar. Flera av möblerna är sannolikt snickrade av Carl-August själv, som till exempel köksbordet. Han gjorde också skärbrädor av trälådorna som varorna levererades i.

”Godtköpshandeln var en sorts överskottsaffär med produkter av god kvalitet till låga priser”

– Det låter ju som en godisbutik, men namnet kommer ifrån ”goda köp”. Det var alltså en sorts överskottsaffär med produkter av god kvalitet till låga priser, förklarar Maria.

Här sålde man allt möjligt, från sybehör och galoscher till fotogen och toppsocker. Carl-August var också utbildad snickare och lär själv ha tillverkat flera av de lite grövre möblerna och föremålen i huset, som köpmansdisken i butiken och köksbordet.

CARL-AUGUST OCH JOHANNA verkar ha använt husets salong en hel del, något som inte alltid var vanligt på 1800-talet. De hade ofta vänner på besök och möblerade om med jämna mellanrum. Trots att det även idag är ganska trångt mellan soffan och matsalsbordet berättar Maria att Carl-August och Johanna hade ännu fler möbler på sin tid.

– De skriver i ett brev till sonen Vilhelm att de köpt fler möbler, och han svarar att

det är en gåta hur de får plats, ”det var åtminstone två stolar för mycket förut”.

Man kan tänka sig att Johanna var inspirerad av den tidens främsta inredningsinfluencer – Karin Larsson. Karins man konstnären Carl fungerade lite som hennes instagramkonto när han målade och visade upp hennes hantverk och inredningsstil i sina tavlor. I de spetsgardintäckta fönstren på Lundströmska gården stod pelargoner på rad, och i sängarna låg vackert komponerade lapptäcken. Johanna brukade be om varuprover från kringresande tyghandlare till sin butik, och när hon hade tillräckligt många tyglappar lät hon göra lapptäcken och mattor av dem.

I förmaket står en liten sittgrupp i röd plysch framför en vacker kakelugn. Här brukade Johanna enligt pigan ”luta sig lite mot schäslongen”, som hon respektfullt uttryckte det, eftersom hon inte ville antyda att Johanna skulle ha varit lat.

Diversehandeln C. A. Lundström Godtköpshandel hade förstas eget tryck på sina påsar.

→

Pojkrummet på övre plan inreddes senare av Vilhelm Lundström med tavlor från studenttiden och studentmössan på byrån.

Johanna Lundström samlade provbitar från tyghandlare och lät tillverka vackra lapptäcken och mattor.

”På övervåningen fick Enni, som var journalist, ett eget arbetsrum med rosig tapet och utsikt mot trädgården”

Vid något tillfälle har man hittat äldre tapetrullar i boden med mönster av mörka rosor på en ljus botten som satts upp i lilla salongen.

– Men tapeterna räckte tydligen inte riktigt, för bakom alla skåp och tavlor är det tomt! säger Maria.

Något som gör Lundströmska gården extra sevärd är att man får känslan av att familjen bara klivit ut en stund, och att vi får smygtitta in i deras liv och vardag. På bordet ligger en öppen bok och vid spisen i köket står en rad fina skärbrädor av margarinlådor som Carl-August har tillverkat till Johanna, redo att använda. I hallen hittar vi också en plåthink och en brandspruta, ifall det skulle börja brinna någonstans i den lättantändliga trästaden Sigtuna.

På övervåningen finns ett pojkrum som är sig ganska likt från när sonen Vilhelm bodde här.

Vilhelm hade läshuvud och studerade

i Uppsala, och blev med tiden professor i klassiska språk. Efter Carl-Augusts och Johannas död behöll han och hustrun Enni huset som sommarhus. Vilhelm tyckte Sigtuna var minst lika fint som Rom, med sin långa historia och många sevärdheter, som de 170 runstenarna som finns runt om i kommunen.

VILHELM OCH ENNI bevarade inredningen så som föräldrarna hade haft det. På övervåningen fick Enni, som var journalist, ett eget arbetsrum med rosig tapet och utsikt mot trädgården. Golvet lutar rejält när man kommer in här, hade hon tappat en penna hade hon fått plocka upp den i andra änden av rummet.

– Vi ser på foton att Enni och Vilhelm verkar ha haft roligt tillsammans. De har också ristat in sina initialer tillsammans i fönsterrutan i glasverandan vid något tillfälle, säger Maria.

Ytterligare en viktig person i Lundströmska gårdens historia var hushållerskan Signe Kjellberg. När först Vilhelm och senare Enni dog var det Signe som fick arva gården efter dem.

– Jag gissar att hon var lite som en dotter för paret, säger Maria. De fick aldrig några egna barn och hon var hos dem länge.

Det var också Signe som såg till att Lundströmska gården bevarades, fryst i tiden. Vid sin död testamenterade hon gården till Riksföreningen för Svenskhetens bevarande i utlandet, som Vilhelm startat. Den såldes dock vidare till Sigtuna stad på 1950-talet och 1958 blev det museum.

Maria menar att huset fortfarande utstrålar en känsla av att vara bebott.

– Jag är inte vidskeplig, men ibland kan jag känna en sorts närvaro här, på ett positivt sätt. Det har helt uppenbart varit ett omtyckt hus med mycket glädje, något som även nutida besökare verkar känna av! ●

Enni Lundström (född Wendell) var journalist och författare och gift med sonen i huset, Vilhelm. Hon hade ett ljusst arbetsrum på övervåningen med utsikt över trädgården och Mälaren.

ERIKAS HUS

Byggnadsvård i vardagen med Erika Åberg

TEXT OCH FOTO ERIKA ÅBERG

FOTO: BETTA VINNER

Här får vi följa Erika Åbergs projekt i huset på landet, lägenheten i stan, på tv-inspelning med *Det sitter i väggarna* och på andra uppdrag. Häng med!

DEN ÖPPNA SPISEN GENOM HISTORIEN

Från ljus, värme och hot till mysfaktor – den öppna spisens historia berättar mycket om hur livet och samhället kunde te sig förr. Erika Åberg tar oss med genom århundradena.

Långt innan det flimrande ljuset från tv-apparaten blev familjens samlingspunkt var det runt elden man samlades på kvällarna. Lågorna från den öppna spisen gav ljus och värme, vilket behövdes för att till exempel laga mat, tvätta och handarbete. De olika formationerna som eldsflammar och glödande vedträn kan bilda triggade säkerligen också fantasin. Nu riktar vi blickarna mot film- och tv-branschens skapelser som levereras via tv-skärmarna, men då var det egenproducerade berättelser som delades i brasans sken.

Elden var också ett överhängande hot. Den dagliga hanteringen gav visserligen kunskap och erfarenheter

av eld som få har i dag, men vardagen innebar ofrånkomligen en risk för brännskador på människors och husdjurens kroppar, på husets byggnadsdelar och lösa föremål. En oberäknelig rökutveckling, skorstensbrand eller en fullskalig eldsvåda kunde naturligtvis få katastrofala konsekvenser för en familj, en by eller en hel stad. Sveriges bebyggelsehistoria innehåller en mängd sådana berättelser.

I TAKT MED eldstädernas utveckling, som innebar att brasan stängdes in bakom luckor, blev riskerna något lägre. Kakelugnar, järnspisar och kaminer blev allt vanligare under slutet av 1700-talet och under hela 1800-talet. I eldstäder med luckor var det inte lika stor risk att en liten glödloppa obehövt hoppade ned mellan trägolvet springor. Å andra sidan förtätades bebyggelsen och gnistor från skorstenar kunde lätt hoppa ned på taket, som förr ofta var lagt med spån av trä eller strån av vass eller halm. De lättantändliga takmaterialen gav goda förutsättningar för elden att

1

2

3

Takmålning med en text som vädjar till att slippa bränder: "Herren bevar detta hus från eld och allan fara". Och bönen verkar ha hjälpt, taket har undgått eld sedan år 1750. Sorunda socken, Södermanland.

Tips!

Gå in på Digitalt museum och sök "öppen spis". Sökfiltret kan avgränsas geografiskt och tidsmässigt för att se modeller från olika tider.

FOTO: OKÄND/ARKIDES

Öppen spis i lackerad plåt och täljsten, tillverkad i Handöl, Jämtland, 1960/70-tal.

sprida sig till grannhusen.

Försöken att släcka och förebygga brandkatastrofer syns i bebyggelsehistorien i allt från byarnas små spruthus där pumpar och slangar förvarades, till städernas stadsplaner där breda, trädplanterade gator planerades in som ett hinder för elden att sprida sig mellan stadsdelarna. En annan åtgärd var föreskrifter om vilka byggnads-material som skulle användas vid nybyggnad i tätbebyggda områden och här förordades sten, alltså hus av natursten, tegel eller med reveterade fasader.

Farorna till trots, under 1900-talet får de öppna spisarna ett uppsving. Kanske var det alla åtgärder som vidtagits som dämpade oron, för nu blir den levande elden en mysfaktor igen. Vid sekelskiftet 1900 fanns ett inredningsarkitektoniskt ideal om att mötas av en stor hall med öppen spis innanför entrédörrarna i en villa eller en lägenhet. I de mest påkostade husen kunde idealet realiseras.

Omkring mitten av 1900-talet flyttade brasorna i stället in i vardagsrummet, eller allrummet som det också kallas. Vid den här tiden hade den stämningsskapande öppna spisen blivit tillgänglig för allt fler

och många funkislägenheter, även de mellanstora, byggdes med en öppen spis.

Vid den här tiden var det främsta syftet varken att ge värme eller ljus, eftersom centralvärme och el hade blivit en självklar standard, utan meningen var att skänka extra trivsel till bostaden.

UNDER 1900-TALET ANDRA halva blir det allt ovanligare med öppna spisar i lägenheter. De följer med i småhusbyggandet, men placeringen ändras ännu en gång. Den tidstypiska öppna spisen under 1960–1970-talet finns nämligen i källaren, i den så kallade gillestugan. Det verkar vara sista anhalten på några decennier. Vid nybyggandet därefter tycks kaminer med glasluckor vara mer populära, om det överhuvudtaget planeras in en eldstad i bostaden.

Ett stycke in på 2000-talet syns ett ökat intresse för eldstäder, inte minst med tanke på elpriserna. Kachelugnar, järnspisar och kaminer verkar vara mest populära – men glöm inte bort den öppna spisen! ●

1. Spiskomplex i ett hus från 1600-talet med årsringar från olika tider. Köket moderniserades med spishäll i gjutjärn år 1796. Troligen är de bågformiga gjutjärnsplattorna som är inputsade i murstocken från samma tid. Gjutjärnet skyddar putsen från att spricka. Bälinge, Uppland.

2. Kistspisen har en öppning som till formen liknar en kista ställd på högkant och var vanlig från 1600- till 1800-tal, före kachelugnen. Kistspisar var inte avsedda för matlagning, utan för ljus och värme. Vissa murades mot en planvägg, andra var infällda i en nisch och en tredje murades i ett hörn. Bommars i Letsbo, Hälsingland.

3. Decennierna kring sekelskiftet 1900 kom en reaktion mot industrialismen. Man sneglade bakåt i historien med ett idylliskt filter för ögonen, vilket manifesterades genom en vurm för "det naturliga" och den öppna eldstaden fick ett uppsving. Den här eldstaden bockar av allt som var trendigt: Det nakna teglet, synligt smide och att den ligger i hallen. Tumba, Södermanland.

4. Den här öppna spisen i en hall är från början av 1900-talet och är dekorerad med glaserat kakel. Notera kachelbitarnas svängda hörn, så elegant! Gävle, Gästrikland.

5. På Gotland var spisinfattningar i kalksten vanliga, eftersom stenen finns naturligt på ön. Här en öppen spis med återbrukat överstycke från 1814 och nya sidostycken, allt i kalksten med dekormålning i form av blomsterslinga. Hejdeby, Gotland. →

4

5